ئینگۆنۆیمایەر

کورد
گەلێکی بێ دەوڵەت

وەرگێڕانی لەئەڵمانیەوە

ڕێبوار تۆفیق

ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران
سلێمانی ـ ٢٠١١

کورد گەلێکی بێ دەوڵەت

ئینگۆنۆیمایەر

وەرگێڕانی: ڕێبوار تۆفیق

بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران

سلێمانی ـ ٢٠١١

ژمارەی سپاردنی بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان (١٦٠٥) ساڵی ٢٠١١

لە دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی چاپکراوە

دیزاین: ئەمیرە عومەر

تایپ: شانیا یوسف، ڕێناس طارق، هێشوو ابراهیم

تیراژ: (١٢٥٠)

ژمارەی زنجیرە: (١)

ئەکادیمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران

دامەزراوەیەکی کەلتورییە بەپێی بڕیاری کۆنگرەی سێی ساڵی ٢٠١٠ی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان دامەزراوە، ئەرکەکەی بریتییە لە دەستەبەرکردنی پێداویستییەکانی هۆشیارکردنەوەی سیاسی، فراوان کردنی چوارچێوەکانی رۆشنبیریی گشتی، تۆکمەکردنی بەهاکانی دیموکراسیو مافی مرۆڤ و دادی کۆمەڵایەتی لەکۆمەڵدا، تاوتوێ کردنی مەسەلەکانی بیری هاوچەرخو دابینکردنی کەرەستەی پێویست بۆ پێگەیاندنی کادیران لە بوارە هەمەجۆرەکاندا.

سەرپەرشتیار

رەنج جەعفەر

کورد لە میدیای جیهانیدا

بەرایی

وەك یەكەم بەرهەم لە زنجیرەی "كورد لەمیدیای جیهانیدا" سێ راپۆرتە وتاری رۆژنامەنوسی ئەڵمانی ئینگۆ نۆیمایەركە لە ماڵپەری (www.planet-wissen.de)ی ئەڵمانیو بەزمانی ئەڵمانی بڵاوكراوەتەوە، هەرسێ ووتار بەشێوەیەكی گشتی ئاماژەیەكی سەرەتاییە بۆ مێژووی كورد بەكۆنو نوێیەوە.

ئەم سێ راپۆرتە جگە لەشیكردنەوەی رەوشی سیاسی كورد لە قوناغە جیاجیاكانو لە هەر پارچەیەك لەپارچەكانی كوردستان، ئاماژەی بەژیانی ئابوریو كەلتوری (ئەدەب، هونەر، میوزیك)و رۆڵی ئاینو سەركردە ئاینیەكانو

خێڵەكان كردووە لە ململانێكانو بزوتنەوەی رزگاریخوازی كوردیدا، تا دێتە سەر ئەوەی كوردێك دەبێتە سەرۆك كۆماری وڵاتەكەی.

لەگەڵ ئەوەی ئەم تەرزە نوسینە، بەم پانتاییە فراوانە بەبێ كەموكورِی زانیاریو هەڵە نابێت، بەڵام گرنگیەكەی لەوەدایە نووسەر یان رۆژنامەنوسێكی ئەڵمانی، خوێنەرو بینەری ئەڵمانی ئاشنا دەكات بە مێژووی سیاسیو كەلتوری كوردی، چونكە خوێنەری ئەڵمانی لەماڵپەرەكەوە، دەیخوێنێتەوەو بینەرانیش لە كەناڵی (W.P.R)ی ئەڵمانی بینیویانە.

بۆ ئەوەی بابەتەكە بە كەموكورِییەكانیەوە، نەچێتە بەردەستی خوێنەری كورد، بەسود وەرگرتن لە چەند سەرچاوەیەك، هەوڵمانداوە زانیاری زیاتربخەینە سەر نوسینكەو هەڵەیەكیش هەبووبێ راستی بكەینەوە،

لەلایەکیتر بەسود وەرگرتن لەسەرچاوەکان، خوێنەر دەتوانێت بەدواداچوونی زیاتر بکات لەسەر کەلتورو مێژووی کورد.

ڕەنج جەعفەر

کورد گەلێکی بێ دەوڵەت

لەناوچە شاخاوییە سەختەکانی ڕۆژهەڵاتی ئەنادۆڵدا، بەدرێژایی سەدەکانی رابردوو، کورد بەشێوەژیانێکی خێڵەکی کۆچەری (ترانس هیومانس)[1] ی سەربەخۆ

---

[1] مەبەست لەو ژیانە نیوە کۆچەریو نیوە نیشتەجێییەیە کە سنورێکی دیاری کراوی خۆی هەیە لە کۆچکردن بەدوای لەوەڕدا، مرۆڤ بەسێ جۆر لەوەڕی ناو چیاکان بەکاردێنێ بۆ بەخێوکردنی مەڕوماڵات، ترانس هیومانسی گەورە، ترانس هیوانسی بچوكو کۆچەری، (Transhumance) وشەیەکی فەرەنسییە، وەك زاراوەیەکی جیوگرافی بەکاردێت، (Trans) واتە بەسەر، (Humance) واتای زەوی دەگەیەنێت، مەبەست لێی بزوتنی شوانو مێگەلەکانیانە لە کەژی خۆیدا لە نێوان جێگا نزمەکانو

دەژیان، بەبێ ئەوەی لەگەڵ خێڵەکانی دەوروبەرییان تێکەڵ بن، بەڵام بوونی نەوتو سەرچاوەکانی ئاو لەم دەڤەرەدا، سەرچاوەی ململانێی ئیمپڕاتۆریاکانی ئەملاو ئەولایان بوو، کوردەکان لەوە تێگەیشتبوون بوونی سەرچاوەی سامانەکان ئەنجامی باشی نەبووە بۆیان.

چی وادەکات کورد کورد بێت..؟

وردەکاری تەواو لەسەر رەچەڵەکی کورد روون نەبۆتەوە، ناوی کورد، بەوخێڵە کۆچەرانە دەگوترا لە چاخەکانی ناوەڕاستدا، لە ڕۆژئاوای چیاکانی تۆڕۆسو رۆژهەڵاتی زنجیرە چیاکانی زاگراۆس بەجیاوازی لەگەڵ عەرەبو تورکەکان دەژیان، لەگەڵ ئەوەی ئەم نیشتیمانە

داوێن یان سەری چیاکاندا. بۆ زیاتر زانیاری سەیری گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد بەرگی دووەم بەشی یەکەم ١٩٧٤، ناجی عەباس ئەحمەد، کۆچەریو ترانس هیومانس لەپارێزگای سولەیمانیو هەولێر، بکە. (سەرپەرشتیار)

سەختو شاخاوییە، پێگەیشتنیان ئاسان نیە، بەڵام بەهۆی سەرچاوەکانی نەوتو ئاوەوە، ببووە جێگەی چاوتێبڕینی میللەتانی دراوسێیان.

یەك زمانی یەکگرتوی کوردی نیە، بەڵکو سێ گروپی سەرەکی پەیوەست بەیەکتر هەن[2]، لەگەڵ ئەوەی لەیەکترجیاوازن، ئەوەی بە یەکێك لەو دیالێکتانە ئاخاوتن بکات، لە ئاخافتنی دیالێکتەکەیتر تێناگات، هەروەها

---

[2] دیارە دوو شێوەزار یان دیالێکتی سەرەکی کرمانی ژووروخواروو یان سۆرانیە، سێیەمیان مەبەست لیی شێوەزاری سنەیی‌و کرماشانی‌و لەکیە، لەپاڵ ئەوانەش دیالێکتی زازاو گۆرانو هەورامیە کە لەیەکەوە نزیکنو تایبەتمەندی خۆیان هەیەو لێکچوونی کلتوریش لەنێوانیاندا هەیە. بۆ زانیاری زیاتر، سەیری ئاغاو شێخو دەوڵەت، مارتن ڤان برونەسن، وەرگێرانی لەئەلمانیەوە، د. کوردو عەلی، بەرگی یەکەم ساڵی ١٩٩٦، لاپەرە (٥٦ ، ٢٨٩)بکە. (سەرپەرشتیار)

ناتواترێن بەوردی جوگرافیای کوردستان دیاریبکرێت، ناوچە نیشتەجێکان بەتەنیا کوردی لێ نەبووە، بەڵکو نەتەوەو گەلانیتریش نیشتەجێی بوون، زۆرێك لەکوردانیش لە دەرەوەی ناوچەی کوردی دەژیان، نەخشەیەکی کوردستان نیە لەلایەن گەلانی ناوچەکە دانپیانراوبێت.

زانیاریو ئامارێکی تەواو لەسەر دانیشتوانی کورد لەبەردەستدا نیە، بەشی زۆریان لە تورکیاو ئێرانو عێراق دەژین، هەروەها کەمینەیەك لەگەلی کورد لە ئەرمینیاو ئازربایینجانو سوریاش هەیە، داتایەکی فەرمی بوونی نیە، ئەو داتایانەی هەشن جێگەی گومانو یاریان پێکراوە، ئەو مەزەندانەی هەن لەسەر ژمارەی کوردان، کەمو زیاد دەکەن لەنێوان (٢٠-٤٠) ملیون کەس.

لەگەڵ ئەوەی یەك زمانی یەکگرتوو، یەك سنوری روونو دیاریان نەبووە، کوردەکان لەگەڵ تێپەربوونی سەدان ساڵدا، خۆناسینی نەتەوایەتیان بەرەو باشتر

فۆرمۆڵە کردووە، ئەمەش لەلایەك دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ریشە مێژووییەی کە خێڵە کۆچەرەکان هەیان بووە، لەلایەکیتر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ستەمو چەوسانەوە یەك لەدوایەکانەی لەسەریان بووەو تاکو ئێستاش بەردەوامە.

گرنگی گەورەی خێڵەکان

لە رووی جوگرافیەوە، زۆرێك لە ناوچەکانی کوردستان نەتوانراوە پشکنینی بۆ بکرێت، ئەمەش کاریگەریەکی زۆری هەبووە، لەسەر رەوشی ئابوری‌و کۆمەڵایەتی خەڵکی کوردستان، بەهۆی سەختی ناوچە شاخاوییەکان بەئاسانی ناتوانرێت کۆنترۆڵ بکرێت، خەڵکەکەش دابڕاوانە لەگەڵ دونیای دەرەوە دەژیان، ئەمەش کاریگەریەکیتر دادەنێت، لەسەر ئاڵوێری ئابوری‌و پەیوەندی کەلتوری لەگەڵ دەرەوەی خۆیاندا، ریگای سەرەکی بازرگانی لەبارێکی پەنگخواردوو بوو، تاکو ئەمرۆش ئابوری کشتوکاڵ گرنگی سەرەکی هەیە، بەدرێژایی مێژووی کۆن لەسەر بنەمای

خێڵەکی خۆیان رێکخستووە، نزیکەی (٥٠٠) خێڵی جودا جودا، زۆر بەکەمی تێکەڵاوی هەبووە لەنێوانیاندا، ئەو پەیوەندییەی هەشبووبێ لەسەربنەمای بەرژەوەندی بووە، لە نێوخێڵەکاندا ململانێیەکی توند هەبووە لەسەر خاوەنداریەتی مەڕومالآت، کەم جارهەبووە ململانێکان خوێنی تیادا نەرژابێ، بە بەردەوامی خێڵێك لە تۆڵەی خێڵێکیتر لە کەمین بووە، خێڵە کۆچەرەکان نەیانتوانی لەدەوری یەك ناوەند کۆبنەوەو خۆیان رێکبخەن‌و گۆڕانکاری بەسەر خۆیاندا بهێنن، دوای لەشکرکێشی ئیسلام لەسەدەی(٧)ی زایندا، لەجێگەی ئاینی مەسیحی، ئیسلام بووە بە ئاینی زاڵ‌و باو لەناو کوردەکاندا[3]،

---

(3) ئەگەر ووردتر لەسەرەتای هاتنی ئیسلام‌و لەشکرکێشی بۆسەر تخوبی کورد بزانین، دەتوانین بڵێین لەنیوەی یەکەمی سەدەی حەوتی زاینیدا، دوای چەندین شەڕو پێکدادان‌و رووبەڕووبوونەوە، لەشکری ئیسلام دەستی بەسەر هەرێمی چیادا گرتووە، ئەو کات کورد بەشێك بووە لە لەشکری ساسانیانیەکان. بۆ زانیاری زیاتر

نزیکەی ٨٠٪ ی کورد سوننە مەزهەبن، شیعەو عەلەوی‌و مەسیحیشیان تێدایە، لەگەڵ بەرپێکردنی رۆژگاردا، دەستەڵاتی سەرکردە ئاینیەکان گەشەیکرد، تاوای لێهات لەسەدەی نۆزدەدا سەرکردە ئاینیەکان زۆر دەستڕۆیشتوتربوون لە سەرۆك خێڵەکان[4].

سەیری، کوردستان‌و پرۆسەی بەئیسلام کردنی کورد، (لێکۆلینەوەیەکی میژووی سیاسیە)، شوان عوسمان مستەفا، چاپی یەکەم کوردستان – سلێمانی ٢٠٠٢، لاپەرە ١٧٠ ، بکە.

[4] لە سەردەمی میرنشینیەکاندا یەکێك لەخاوەنداریەتیەکانی زەوی رێکخراوی ئاینی‌و خانەوادەی شێخەکان بوون، پیاوانی ئاینی مەلاو موفتی‌و قازی‌و شێخەکان پێگەیەکی باڵایان هەبوو لە کۆمەڵی خێلەکی کوردیدا، بە تایبەتی سوفیزم توانی لە رێگەی ئیرشادی روحیەوە جەماوەرێکی زۆر لە دەوری خۆیان کۆبکەنەوە، ئەو رۆڵەی سەرکردە ئاینیەکان لە سەدەی نوزدە هەیان بوو دەگەرێتەوە بۆ مێژوویەکی پشتریان کە لەسەردەمی میرنشینیەکان هەیان بووە، کە رۆڵی راوێژکاریان بینیوە، لە مەسەلەکانی شەڕو ئاشتیدا

کاریگەری ئمپراتۆریەتی عوسمانی

لە سەدەی شانزەدا بەرژەوەندی هەردوو ئیمپراتۆریتەکەی دراوسێی ناوچە کوردییەکان زیادیکرد، سەفەوییەکان فەرمانڕەوایی وڵاتی فارسیان دەکرد، ئیمپراتۆریەتی عوسمانی هەوڵی ئەوەی دەدا دەست بەسەر ناوچەکەدا بگرێت‌و فەرمانڕەواییەکەی فراوان بکات، سەفەوییەکانیش کە شیعە مەزهەب بوون، بەتوندی

راوبۆچوونیان وەرگیراوە، ئەگەر دروستکردنی کوشکی میر ئەرکی یەکەم بووبێت، دروستکردنی مزگەوت‌و مەدرەسەی ئاینی یەکەمی دووبارە بووە، بەیەکەوە دروست کراون. سەیری، ی.ئی.ڤاسیلیەڤا کوردستانی خوارووی رۆژهەڵات لەسەدەی حەڤدەوە تا سەرەتای سەدەی نوزدە (کورتە مێژووی میرنشینیانی ئەردەلان‌و بابان) وەرگێرانی لە روسیەوە رەشاد میران مۆسکۆ، ناوکا ١٩٩١، لاپەرەی ٢٢٦بکە.

هێرشیان دەکردە سەر کوردەکان بە بیانوی ئەوەی زۆرینەی کوردەکان سوننە مەزهەبن، لەبەرامبەر ئەوە، عوسمانیەکان چەکیان دەدا بە کوردەکان، رێگەیان پێدان شانزە میرنشینی نیمچە سەربەخۆ دامەزرێنن، دەبوو لە بەرامبەر ئەودا، لە هەلگیرسانی جەنگدا، میرنشینەکان پاڵپشتی هێزەکانی عوسمانیان بکردایە لە شەڕیان بەرامبەر سەفەوییەکاندا، بۆماوەی سێ سەدە ئەم رەوشە درێژەی کێشا.

لەگەڵ سەرەتای روخانی ئیمپڕاتۆریای عوسمانی لە سەدەی نۆزدەدا بەهۆی ئەو قەرزە زۆرەی کەوتبووە سەر ئەو ئیمپڕاتۆڕەوە، دەوڵەتانی وەك روسیاو فەرەنساو بەریتانیا کاریگەریەکی گەورەی سیاسیان لەسەر عوسمانیەکان دروستکرد، مەسیحیە دراوسێکانی کورد. لە ئەرمینیا، دەستەلاتدارە گەورەکان پاراستیانن، کاتێك سوڵتانی عوسمانی رازی نەبوو بە دەسەلاتی ئەوروپی لەم

دەڤەرەدا، شەڕ هەلگیرسا لەنیوان مسیحیو کوردەکاندا[5] لەئەنجامی ئەوەدا، جۆرێك لە سزا خێڵە کوردەکانیشی گرتەوە.

دوای هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریای عوسمانی، کێرڤی رۆڵی خێڵەکییانەی خێڵە کوردییەکان رووی لەکەم

---

[5] کورد وەك نەتەوە پەیوەندی نەبووە بە دوژمنایەتیکردنی ئەرمەنەکانەوە، ئەوەی ئەو رۆڵەی گێڕاوە سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم بووە، کاتێك لە ساڵی ١٨٩١ سوارەی حەمیدی لە هۆزە کوردەکان پێکهێنا، وەك یەکێك لە هێزەکانی ئیمپراتۆر بەشدارپێکردن لە رەشەکوژی ئەرمەنەکاندا، هەروەك ئامانجێکیتر لە دروستکردنی ئەو هێزانە قوڵکردنەوەی ململانێی خێڵەکیو دووبەرەکیو زاڵبوون بوو بەسەر تیرەو هۆزەکاندا. بۆ زانیاری زیاتر، سەیری مارتن ڤان برنەسن، ئاغاو شێخو دەوڵەت، وەرگێڕانی لە ئەڵمانییەوە د.کوردۆ عەلی، بەرگی دووەم، لە بلاوکراوەکانی ئەکادیمیای هۆشیاریو پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی-٢٠١١ لا٨٠بکە.

بوونەوە کرد، وەك هەوڵێك بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی لە کوردستاندا، بە بەردەوامی خۆپیشاندان دەکرا، زۆربەی مێژوو نوسان لەسەر ئەوگریمانەیە کۆکن، کە هۆزەکان زیاتر بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان کاریانکردووە.

هیوایەکی کورت بۆ دەوڵەتێکی سەربەخۆ

لەجەنگی جیهانی یەکەمدا، دەوڵەتی عوسمانی کەوتە بەرەی میحوەری ئەڵمانیاو نەمساو هەنگاریا، لەبەرامبەر دوژمنەکانیان کە بەریتانیاو فەرەنساو روسیابوو، لەشکرکێشیانکرد بەرەو دەوڵەتی عوسمانی، بەڵێنی سەربەخۆییاندا بە نەتەوە غەیرە تورکەکان، دوای شکستی میحوەر لەبەرامبەر هاوپەیمانان، بەپێی پەیمانی سیڤەر، نەخشەی ئاسیای بچوك و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، گۆڕانکاری بەسەرداهات، ئیمپڕاتۆریای عوسمانی دەستبەرداری زۆربەی هەرە زۆری زەوییەکانی بوو، ئەوەبوو بەڵێنی

ئۆتۆنۆمی بەکوردستاندرا، بەڵام لە سنورێکی بچوکتر لەجاران، دواتر ولایەتی موسڵ کە دەوڵەمەند بوو بە نەوت خرایە ژێر کۆنتڕۆڵی بەریتانیاوە، بەجۆرێك ماوەی سالێکدرا بە کوردەکان، بەڵگەنامەی توانای دامەزراندنی دەوڵەت پێشکەش بەکۆمەڵەی گەلان (عصبة الامم) بکات، دوای ماوەیەکی کەم لە خۆبەدەستەوەدانی ئیمپراتۆریای عوسمانی، بزوتنەوەی بەرگری لە ناوخۆوە خۆی بەهێزکردەوە، ژەنەڕاڵ مستەفا کەمال هێزەکانی کۆکردەوە، بووە باوکی تورکەکان (ئەتاتورك)و جوڵانەوەی تورکەکانی بەڕێوەبرد، ئەوەبوو لە رۆژهەڵات ئەرمەنیەکانی دەرکردو پاشەکشێی پێکردن، لە رۆژئاوەش سەرپەرشتی جەنگی لە بەرامبەر یۆنانیەکان کرد، دوای هاتنە پێشەوەی پەیمانی لۆزان، ئەتاتورك بە دەوڵەتی پێشنیارکراوی هاوپەیمانان رازی بوو، کوردەکان زۆرترین کەمینەبوون لەو ولاتەدا لە پەیماننامەکەدا ناوییان

نەهاتو باسی دەوڵەتە سەربەخۆکەیان نەکرایەوە، ناوچە کوردییەکانیش بەسەر تورکیاو عێراقو ئێران دابەشکرا.

چەوساندنەوەو هێزی نامۆ

کوردەکان لە دەوڵەتە نوێکانی تورکیا، ئێران، عێراق دواتر سوریا، خۆیان بینییەوە، وەك بەشێك لەتۆڵە سەندنەوە، ڕێگەی بەشداری سیاسیان لێگیرا، کەوتنە ژێر باری چەوسانەوەی کەلتوری، بۆنمونە: ڕێگە لەبەکارهێنانی زمانو جلو بەرگیان گیراو هەمیشە هێرشی سەربازیان دەکرایەسەر، پەرچەکرداری کوردەکانیش تێکدانو تۆقاندن بووە لە بەرامبەر تورکەکاندا، ئەمەش وایکردووە زیاتر شەڕ لەناوچە کوردییەکانی تورکیا بکرێت، لە ئێراندا شیعەکان باڵادەستن، کوردەکان سوننە مەزهەبنو راوەدو دەنرێن، لە عێراقدا بەڵێنی سەربەستی زیاتر بەکوردەکان دراوە، دلێرانە لەپێناوی سەربەستیدا جەنگاون، لە ژێر چنگی

دەسەلاّتی مەرکەزیدا بوون، لەژێر سایەی فەرمانڕەوایی رژێمی (سەدام حوسێن)دا، کۆچی زۆرەملێیان پێکراوەو چەکی ژەهراویان لەدژدا بەکار هێنراوە.

لە دوای جەنگی کەنداو، لە ساڵی ١٩٩١دا، لە باکوری عێراقدا ناوچەیەکی ئارام بۆ کوردەکان هاتە ئاراوە، لەو کاتەوە سەربەخۆییەکیان هەیە، بەهۆی دابەش بوونو ململانێی پارتە کوردییەکانەوە، ئەگەری شکستێکی گەورەی سەربەخۆییەکەیان هەیە، سەرباری بیرکردنەوە لەو رابردوەی لەگەڵ تورکیا هەیانە، سەدان ساڵە کوردەکان گەلێکی بێ دەوڵەتن، چاوەڕوان دەکرێت تاماوەیەکی درێژخایەن هەروابمێننەوە.

چەوسانەوەی کەمینەی
کورد لەتورکیاو ئێرانو عێراق

دوای جەنگی جیهانی یەکەم، نەخشەی ئاسیای بچوكو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست گۆڕانکاری بەسەرداهات، ئیمپراتۆریای عوسمانی هەڵوەشا، کوردستان لە نێوان چەند دەوڵەتێکدا دابەش بوو، سیاسەتی راوەدوونانو چەوسانەوەی نەتەوەیی ئەم دەوڵەتانە لە بەرامبەر کوردان بەردەوام بووە.

تورکیا، پێشێلکردنی مافی کەمینەکان

لەساڵی ١٩٢٣دا ئەتاتورك کۆماری تورکیای لەسەر مۆدیلی ڕۆژئاوایی دامەزراند، ئەو دەوڵەتە نوێیەش، بریتی

بوو لەجیاکردنەوەی ئاین لەدەوڵەت، کاریگەری ئیسلام لەسەر سیاسەتو سیستمی یاسایی سنوردار کرابوو، ئەمەش وایکرد کوردەکان هەستی ئاینیان بریندار بێت، ئەوەی ئەتاتورك بنیادی نابوو لە بیرۆکەی دەوڵەتی نوێدا، بەرە بەرە نەخشەکەی فراوانتر دەبوو، ئەتاتورك لە هەوڵی ئەوەدابوو، تێکڕای گەلانی ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی بکاتە یەك دەوڵەتی نەتەوەیی تورکی، یونانیو ئەرمەنیو جولەکەکان، بەهۆی مافی کەمینەی ئاینییان، ئازادتر بوون لە کوردەکان کە موسڵمان بوون، دەوڵەتی تورکی هەمیشە کاری لەسەر ئەوە دەکرد، بەرێگەو شێوەی جیاواز بەربەست بێت لەبەردەم کوردەکاندا، هەر بۆیە زمانی کوردی بۆ ماوەیەکی دورو درێژ قەدەغە بوو، جلو بەرگی تایبەت بەخۆشیان، لەلایەن دەوڵەتەوە وەك ڕەمزی ئاینی سەیرکراوە، لەبەرکردنی قەدەغەکرابوو، جگە لەوەش هەوڵی گۆڕینی پێکهاتەی دانیشتوانی ناوچە کوردییەکانیان

داوە، کوردە نیشتەجێکانیان راگواستووەو تورکەکانیان لەشوێنیان نیشتەجێکردووە.

نەرمی نواندنی دوای ساڵی ١٩٩٠

لە ژێر کاریگەری کۆمۆنیستەکانو بەهۆی کەم دابەش بوونی پێکهاتەی خێڵەکان لەگوندەکاندا، لەساڵانی (١٩٦٠ ـ ١٩٧٠)، ناوچەیەك بۆ کوردەکان دروست بوو کە بەنایاسایی کاربکەن، لەو پارتانەی کاری رێکخراوەییان بۆ کوردستان کردووە (p.k.k)یە، لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٨٠دا دامەزرێنەری ئەم پارتە عەبدوڵڵا ئۆجەلان رایگەیاند کە توندوتیژیو تۆقاندن بەکاربێنی لە شەڕەکاندا، رژێمی تورکیاش بەهەموو هێزو توانایانەوە رووبەڕوویان بۆتەوە، لە هەندێ ناوچەدا رەوشەکە گەیشتە ئەوەی ببێتە شەڕی نێوان هەردوو نەتەوەی کوردو تورك، قوربانیانی ئەو شەڕە نزیکەی بە (٤٠٠٠٠) چل هەزار

کەس مەزەندە دەکرێت، ئەمە ژمارەیەکە لەم هەزارەیەدا دووبارە نابێتەوە.

لەگەڵ نزیك بوونەوەی تورکیا لە یەکێتی ئەوروپا، دۆخی کوردەکان بەرەو باشتر چوو، لە دوای ساڵی (١٩٩٠)ەوە، رێگە درا ئاخاوتن بەزمانی کوردی بکرێت، دواتر رێگە درا بە دامەزراندنی میدیای کوردی، بەڵام لەژێر چاودێری دەوڵەتدا بوو، سەرەڕای ئەم دەستکەوتانە، هێشتا ململانێو ناکۆکی بەردەوامە، وا مەزەندە دەکرێت، نزیکەی (٨ ـ ١٤) ملێون کورد لەم وولاتەدا هەبن.

ئێرانو تایەفەگەری ئاینی

هەروەها ئێرانیش لە سەرەتاوە گوشارێکی زۆری هەبوو لەسەر کەمینەی کورد، ئایین رۆڵێکی گەورەی هەبوو، ئێرانیەکان زۆرینەیان شیعە مەزهەبن، بەڵام کوردەکان سوننە مەزهەبن، لە کۆتای ساڵی ١٩٤٥دا، لە رۆژئاوای ئێرانو لە شاری مهاباددا، کۆماری کوردستان دامەزرا،

سەرەتا یەکێتی سۆڤیەت پشتگیری کوردەکانی دەکرد، دەیانویست لەئێران دەوڵەتێکی کۆمۆنیستی دامەزرێنن، بۆ ئەوەی بتوانن سەرچاوە نەوتیەکان بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن، بەڵام هێزەکانی کۆمەڵی نێودەوڵەتی فشاریان خستە سەر دیکتاتۆری سۆڤیەت (جۆزیف ستالین)و پاشەکشەیان بە سوپاکەی کرد، بەمەش سوپای ئێرانی دەستیان بەسەر ناوچەکاندا گرتەوە، سەرۆكو سیاسەتمەدارە کوردەکان یان هەڵهاتن یاخود کوژران، لەلایەن هێزەکانی شای ئێرانەوە، کوردەکان سەرکوتکرانو پارتە سیاسیەکانیش قەدەغەکران، سەرکردە یاخیبووەکان دەستگیرکران، ئەوە بوو کوردەکان وەك تۆپێکی یاریکردنیان لێهاتبوو لەنێوان عێراقو ئێراندا.

لەگەڵ هەڵگیرسانی شۆڕشی ئیسلامی لە ساڵی ١٩٧٩دا، کوردەکان بە هیوای وەدەستهێنانی سەربەستی زیاتر بوون، لە یەکەم دانیشتن لەگەڵ رابەری شۆڕش (خومەینی) باسیان لە سەربەستیو ئازادی کرد، بەڵام هەر زوو

دەرکەوت، ئەم دانیشتنو رێکەوتنانە، جگە لە تاکتیکێك بۆ هێورکردنەوەو سەرکوتکردنی کورد هیچیتر نیە.

دەستوری نوێ ماف کەمینەکانی تیادا جێنەکرایەوە، لەبری ئەوە، رەمزەکانی شیعە باسکرا، هەر لەسەرەتای جەنگی ئێران ـ عێراقدا (١٩٨٠ ـ١٩٨٨) بەردەوام هێرش دەکرایە سەر پارتە رکابەرە کوردییەکان، سەدام حوسێن پشتگیری پارتە کوردییەکانی ئێرانی دەکرد، لەهەمان کاتدا، خومەینی یاریدەدەری کوردەکانی عێراق بوو لەشەڕکردن دژی رژێمەکەی سەدام، لە کۆتایی جەنگەکەدا، هیچ گۆڕانێك بەسەر رەوشی (٦) شەش ملیۆن کوردی ئێراندا نەهات، وەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی لەبارچوو، رژێمی ئێران دەستیکرد بەتیرۆرکردنی سەرکردە کوردەکان، لەساڵی ١٩٩٢ لەچێشتخانەیەکی بەرلین بەناوی (میکونوس) سادقی شەرف کەندی

سکرتێری پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران، لەلایەن ئەم ڕژێمە تیرۆرکرا[6].

عێراق، سەدام حوسێن و شاڵاوە کاولکارییەکان

لەعێراقدا کوردەکان بەباشی هەستیان بەبوونی خۆیان دەکرد، لەبەر ئەوەی ئەم وڵاتە، لە دوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە تا کۆتایی ساڵی ١٩٥٠ لەژێر ئینتیدابی بەریتانیدا بوو، وەك کەمینە ناسرابوون و تا ڕادەیەکی باش هەستیان بەئازادی دەکرد، دەیانتوانی زمان و کەلتوری خۆیان بپارێزن، لە ڕووی سیاسییەوە لە بەغدا پێگەی

[6] بەر لە تیرۆر کردنی سادقی شەرەفکەندی، لە١٣ی تەمووزی ساڵی ١٩٨٩ سکرتێری حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، عەبدولرەحمان قاسملۆ لەگەڵ دوو هاوڕێی لە ڤیەننای پایتەختی نەمسا تیرۆر کرا. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر تۆری ئەنتەرنێت سەیری (Wikipedia) عبدالرحمن قاسملو، بکە.

خۆیان هەبوو، دوای ئەوەی بەریتانیا ئەو وڵاتەی جێهێشت، سیستمی سیاسی گۆڕانکاری بەسەرداهات، حکومەتی ناوەندی لە بەغدا ویستی کۆنترۆڵی سەرچاوەکانی نەوت بکات لە موسڵ، باجی ئەوەش بەردەوام بوونی شەڕ بوو لەگەڵ کوردەکاندا، ڕەوشی سیاسی لەم وڵاتەدا ئارامی بەخۆوە نەبینی، ئەوە بوو هەموو جارێك بەڵێنیان بە کوردەکان دەداو بەڵێنەکانیان نەدەبردە سەر، بەر لەوەی دەسەڵات بگرنە دەست پشتگیریان لەمافی کوردەکان دەکرد، دواتر پاشگەز دەبوونەوە، شەڕو ناکۆکی هۆزە کوردیەکانیش، بۆشاییەکی دیاری لە ئۆتۆنۆمیەکەیان دروست کردبوو، دوای ماوەیەکی کەم لەگەیشتنی سەدام حوسێن بەکورسی دەسەڵات، لەساڵی ١٩٧٩دا جەنگ لەگەڵ ئێران دەستیپێکرد، لەم جەنگەدا کوردەکان ڕۆڵێکی گەورەیان بینی، سەدام دەستیکرد بەسیاسەتی ڕاگواستنی گوندەکان، ئەو کوردانەی دەهێنایەوە ناو عێراق کە سەربەخۆی بوون، هەموو ئەو

سیاسەتانەی بۆ دەستبەسەراگرتنی کەرەستە خاوەکانی ئەو ناوچانە بوو، بەشێك لە کوردەکان پشتگیری سوپای ئێرانیان دەکرد، لە بەرامبەر ئەوەدا، سەدام حوسێن زۆر توندوتیژانە لە مارسی ١٩٨٨دا بەگازی کوشندە هێرشی کردە سەر شاری هەڵەبجە، (٥٠٠٠) پێنج هەزار مرۆڤی سیڤیل کوژران، نزیکەی ساڵێك شاڵاوی جینۆسایدکردنی کوردەکان درێژەی کێشا، لەم پرۆسەیەشدا نزیکەی (٢٠٠٠٠٠) دوو سەد هەزار مرۆڤ کوژران‌و ١,٥ ملیۆن کەسیش ئاوارەبوون.

کوردێك دەبێتە سەرۆك کۆماری عێراق

لەدوای جەنگی یەکەمی کەنداو، ساڵی ١٩٩١ گۆڕانکاری بەسەر رەوشی کوردستاندا هات، لە باکوری عێراقدا ناوچەیەکی ئارام بۆ کوردەکان فەراهەم بوو، دەمێك بوو ئاواتەخوازی ئەوە بوون بەئازادی بژین، سەرەڕای ئەوەش رەوشتێکی ئابووری دژوار هەبوو،

نزیکەی ٧٠٪ی خەڵك پێویستیان بەهاوکاری دەرەکی هەبوو، یارمەتیە مرۆییەکان بەهەدەر دەرۆیشتن‌و بەرزی رێژەی تاوان بەشێك بوو لەو واقیعە، کێشمەکێش‌و ناکۆکیە سیاسییەکان باری گوزەرانی دژوار کردبوو، دوای ئەوەی رژێمی سەدام حوسێن لەساڵی ٢٠٠٣دا روخا، رەوشی کوردەکان زۆر باشتر بوو، جێگیربوونی رەوشی سیاسی‌و گەشەی ئابوری، وایکرد ناوچەیەکی ئارام لە عێراق خۆی بسەلمێنێ، پێشتر ئەم ناوچەیە هەمیشە لە جەنگ‌و ناکۆکیدا بوو، بەبەراورد لەگەڵ بەشەکانیتری عێراقدا دانوستان‌و رێکەوتن باشتر بەرەو پێش رۆیشت، لە ساڵی ٢٠٠٥دا کوردێك (جەلال تاڵەبانی) هەڵبژێردرا بۆ سەرۆکایەتی عێراق، دوا هەنگاو بۆ بەهێزکردنی ناوچەی ئۆتۆنۆم، بۆ ئەوەی ببێتە دەوڵەتێك بۆ ئەو (٤) ملیۆن کوردەی لەوێ دەژین، بۆ ئەوەی کەس نەتوانێت پەلاماریان بدات، دیارە ئەمەش دۆزێکی درێژخایەنە، هەموو ئەو گۆڕانکارییانەش تورکیاو ئێرانی خستۆتە دڵەڕاوکێوە.

کلتوری کوردەکان

ڕێگای تێکۆشان لەپێناوی سەربەستی‌و ڕووبەڕووبوونەوەی چەوسانەوە، ئەوەیە سیاسەت‌و بەشێکە لەژیانی خەڵك، سیاسەت لە کلتوریشدا ڕەنگیداوەتەوە، فیلم‌و موزیك‌و ئەدەب بەسیاسی کراوە، چەندین ساڵە کوردەکان لە تاراوگە بە نهێنی کاری هونەریان بەرهەمهێناوە، لەم بارەوە کەناڵە ئاسمانیەکان ڕۆڵێکی گەورەیان بینیوە لە میدیای کوردەکاندا، هەروەها ئەنتەرنێت بۆ کوردەکانی تاراوگە هەمیشە گرینگە، بەڵام لە نێوکوردانی ناوەوە زۆربەکەمی بەکاردەهێنرێت.

بۆنەو جلوبەرگە قەدەغەکراوەکان

بەدرێژایی سەدان ساڵ هۆزەکان کاریگەریان هەبووە لەسەر ئەوەی کە هاونیشتمانیانی کورد چۆن بن، هەتا ئەمڕۆش ئەو کاریگەریە هەرماوە لەسەر کەلتورو ژیانی ڕۆژانەیاندا، ساڵی نوێ کە ٢١ی مارسە ڕۆڵێکی گەورەی بینیووە لە کەلتوری ڕۆژهەڵاتدا، سەرەتاو دەستپێکردنی بەهارە، بۆ کوردەکان واتایەکی گرنگتری هەیە، لەئەفسانەی فارسیدا، کەسێك ناوی کاوە بووە، سەرکەوتووە بەسەر زوحاکی زۆرداردا، لەسییەکانی سەدەی رابردوو، ئەم ئەفسانەیە لەلایەن نوسەرانی کوردەوە نوسراوەتەوە، ئەم ئەفسانەیەیان بەراورد کردووە بە چەوسانەوەی ئێستایان، لەساڵانی پەنجاکاندا بەشداری کوردان لە ئاهەنگو شایی نەورۆز رووی لەزیادبوون کرد، ئەم بۆنەیە لەڕووی سیاسیەوە وەك خۆپیشاندان سەیرکراوە، نەورۆز سمبولێك بووە بۆ ئازادیو سەربەخۆیی.

دوای دامەزراندنی کۆماری تورکیا (ئەتاتورك) شێوە جل‌و بەرگێکی بۆ کوردەکان دیاریکرد، کە زیاتر بەلای رۆژئاوا دەڕۆیشت، تورکەکان جل‌و بەرگی کوردیان وەك نیشانەیەك بۆ دوورە پەرێزی سەیرکردووە، لە بەرکردنی جل‌و بەرگی کوردی وەك گرفتێکی گەورەی رژێمی دەستەڵاتدار دەناسێنرا.

ئەدەب وەك بزوێنەری شۆڕش

تا سەدەی نۆزدە ئەدەبی کوردی بەشێوەیەکی زارەکی، بریتی بوو لەفۆلکلۆرو شعر، کوردەکان وەك گەلێکی چەوساوە، رۆژ لە دوای رۆژ رۆڵیان هەورازتر دەچوو، حاجی قادری کۆیی شاعیر (١٨١٧-١٨٩٧) ئامۆژگاری نەتەوەکەی دەکرد لە دەستەڵاتی عوسمانیەکان یاخی بن، وەك لە بولگاریاو یونان‌و سربیاش وابوو، شاعیر پێیوابوو، بە هۆی نەفامی سەرکردە سیاسی‌و ئاینیەکانەوە، رەوشێکی نەخوێندەواری هەیە، ئەمە پاڵنەرێك بوو بۆ موسا

عەنتەری شانۆنوس بەشێك لە نوسینی شانۆ تەرخانکات بۆ پیشاندانی ژیانی گوندەکان‌و لەیەکێ لە رۆژنامەکان بەزمانی کوردی بڵاوکردەوە، دواتر نوسەر لە ساڵی ١٩٩٢دا، بانگهێشتی دادگا کراو رفێنراو کوژرا، تا ئێستاش روونەبۆتەوە کێ بکوژە، بەڕای زۆرینەی کوردان میتی تورکی دەستی لەم تاوانەدا هەیە، لە سییەکانی سەدەی رابردوو تا نەوەدەکان قسەکردن‌و نوسین بەزمانی کوردی لە تورکیا قەدەغەبوو.

لە عێراقدا، لەو رۆژگارەی سەدام حوسێن لە دەستەڵاتدا بوو، بۆ کوردەکان سەخت بوو بتوانن ئازادانە چالاکی کلتوری خۆیان بکەن، ئەمەش ئەوەی بەدوای خۆیدا هێنا، نوسەرو روناکبیران رویانکردە تاراوگە، لەوێ توانیان بەبێ ترس بنوسن، بەڵام ئاسان نەبوو کتێبو بڵاوکراوەکانیان بگەیەننەوە ناو وڵات.

موزیك‌و فیلم، پەیامی سیاسەت

لە سەدەی بیستویەكدا، میوزیكی كوردی پەیوەست بو بە فولكلۆرو نەریتەوە، زیاتر گۆرانی سۆزداری‌و گۆرانی كاركردن زاڵ بوو، كورد ئینسترومێنتی تایبەت بەخۆیان هەبوو، وەك (نای) دەیانژەنی، لە ساڵی ١٩٩٠ بەدواوە، لە هەندێ ناوچەی كوردستان هونەری میوزیكی گەریلایی پەیدابوو، جگە لە جوانی ناوچەی كوردستان، گۆرانیەكان گوزارشتن لە تێكۆشانی نەتەوەیی لە پێناوی سەربەستیدا، كوردە یاخیەكان لە شەڕەكان تیادەچن‌و دەبنە شەهید لە كلیپی گۆرانیەكاندا.

هەروەها ئەو فیلمە كوردیە سیاسیانەش كە ناوەڕۆكەكەی سەربەستی‌و چەوسانەوەی لە خۆگرتبوو، ژمارەیان كەم بوو، تا ساڵی ١٩٩٠، بە هۆی ئەو یاسایانەی رێگربوون لە چالاكی هونەری، فیلمە كوردییەكان لە تاراوگە بەرهەم دەهاتن، فیلمی (یوڵ ـ رێگا) نەبێت كە

دەرهێنەرەكەی یەڵماز گۆنایە، بەنهێنی لە ناو توركیادا بەرهەمهێنراوە، ناوەڕۆكی ئەم فیلمە باس لە خراپ مامەڵەی توركەكان دەكات‌و هەڵدانەوەی پەڕەی مێژووی تاوانێكە، وێناكردنی ناڕەزایی كوردەكانە لە بەرامبەر سیاسەتی توركەكان لە هەشتاكانی سەدەی رابردوودا، كە شەڕی سوپاو (PKK)یە، ئەو فیلمە چەندین خەڵاتی بەدەستهێناوە، لە ساڵی ١٩٨٢دا، لەڤیستڤاڵی (كان)دا چڵە دارخورمای ئاڵتونی بەدەستهێنا، لە ساڵی ١٩٩٠ بۆ یەكەم جار لە توركیا بڵاوكرایەوە.

میدیا، ئەو دامەزراوەی
هەموو كەس ناتوانێت تێكەڵی بێت..

میدیای كوردی لە توركیاو عێراقو ئێراندا، تا درەنگە رۆژگارێك ئاستەم بوو مۆڵەتی بڵاوكردنەوەی هەبێت، دەبوو نوسەران لە دەرەوەی وڵاتی خۆیان بڵاوكراوەكانیان بڵاوبكردایەتەوە، لە نێوان ساڵانی (١٩٣٠-١٩٤٠)دا رۆژنامەی كوردی بەیاساغی لە تاراوگە چاپدەكراو بەنهێنی دەنێردرایەوە وڵات.

وەك سازشێك بۆ چوونە ناو یەكێتی ئەوروپا، رەوشی كورد لە توركیا كەمێك هێورتربوویەوە، لە شوێنە گشتییەكانو قوتابخانەكان رێگەدرا بەزمانی كوردی بپەیڤن، رێگەش درا بەدامەزراندنی رادیۆو تەلەفزیونی كوردی، كەناڵەكانی رۆژ تیڤی جەماوەرێكی بەرفراوانیان پەیداكرد، كە لەرێگەی سەتەلایتەوە دەتوانرێت وەربگیرێت، ئەم كەناڵانە ستۆدیوو بارەگایان لەدەرەوەیەو

لە (PKK)ەوە نزیكن ، گومانی ئەوەیان لێدەكرا هاندەری توندوتیژی بن، بۆیە لە ئەڵمانیا رۆژتیڤی لەساڵی ٢٠٠٨ لە گروپی تیڤی دەركرایە دەرەوەو ستۆدیۆكەیان داخرا، ئەم بڕیارە وایكرد كوردەكان بكەونە خۆپیشاندان، هەرماوەیەك دوای ئەوە (٣) هاوڵاتی ئەڵمانی لە چیاكانی كوردستان (ئارارات) رفێنران، ووتەبێژێكی (PKK) ئەم رفاندنەی گرێدا بە داخستنی ستۆدیۆی رۆژتیڤی لە ئەڵمانیا.

ئەنتەرنێت بۆ كوردەكانی تاراوگە رۆڵێكی گەورە دەگێڕێت، لەڕێگەیەوە دەتوانرێت زانیارییەكان ئاڵوگۆڕ بكرێن، سەختە بۆ كوردەكان لە وڵاتی خۆیان بگەڕێنو پەیوەندی بكەن، ئەمەش بەهۆی باری جوگرافیو نەبوونی تۆڕی ئەنتەرنێتو تۆڕی تەلەفۆنی دەستی (موبایل)ەوە، ئەنتەرنێت وەك میدیا سەیرناكرێتو موبایلیش كەم بەردەستە لەم دەڤەرەدا.

Großmächte. Es kam verstärkt zu gewalttätigen Auseinandersetzungen zwischen Kurden und Christen, gegen die deren europäische Schutzherren beim osmanischen Sultan protestierten. Als Folge führte dieser Strafexpeditionen gegen kurdische Stämme durch.

Das Verhältnis der Kurdenstämme zum Osmanischen Reich verschlechterte sich rapide, immer wieder wurden Aufstände initiiert. Diese wurden im Nachhinein verklärt als erste Versuche, einen Nationalstaat Kurdistan zu gründen. Die meisten Historiker gehen allerdings davon aus, dass die einzelnen Stämme dabei jeweils nur ihre eigenen Interessen verfolgten.

Kurze Hoffnung auf einen eigenen Staat

Im Ersten Weltkrieg schlug sich das Osmanische Reich auf die Seite der Mittelmächte Deutschland und Österreich-Ungarn. Die Kriegsgegner England, Frankreich und Russland versuchten das Osmanische Reich von innen anzugreifen, indem sie den nichttürkischen Volksgruppen die Unabhängigkeit versprachen. Nach der Niederlage der Mittelmächte und ihrer Verbündeten wurde im Friedensvertrag von Sèvres die Landkarte in Kleinasien und im Nahen Osten neu gestaltet. Das Osmanische Reich musste einen Großteil seiner Gebiete abgeben. Kurdistan wurde die Autonomie zugesichert, wenn auch in einem deutlich kleineren Gebiet. So wurde die erdölreiche Region um Mosul unter britisches Mandat gestellt. Die Kurden sollten ein Jahr Zeit bekommen, um dem Völkerbund den Nachweis ihrer Staatsfähigkeit zu erbringen. Doch so weit kam es nicht, denn der Friedensvertrag wurde nie umgesetzt.

Schon kurz nach der Kapitulation des Osmanischen Reiches erstarkten die Widerstandsbewegungen im Land. General Mustafa Kemal bündelte die Kräfte und führte als Atatürk die türkische Nationalbewegung an. Im Osten drängte er die Armenier zurück, im Westen entschied er den Krieg mit Griechenland für sich. Der neugegründete türkische Staat wurde im Vertrag von Lausanne von den Alliierten akzeptiert. Die Kurden, immerhin die größte Minderheit im Land, wurden in dem Vertrag nicht erwähnt. Von einem eigenen Staat war keine Rede mehr, ihr Gebiet wurde zwischen der Türkei, dem Irak und dem Iran aufgeteilt.

Der Kampf der Peschmerga (5'16'')
Zur Video-Großansicht

Fremdherrschaft und Unterdrückung

Die Kurden in den neu gegründeten Staaten Türkei, Irak, Iran und später auch in Syrien sahen sich mehr oder minder starken Repressalien ausgesetzt. Sie durften sich politisch nicht betätigen, und es wurde versucht, ihre Kultur zu unterdrücken, indem beispielsweise ihre Sprache oder typische Kleidungsformen verboten wurden. Immer wieder wurde auch militärisch gegen sie vorgegangen. Militante Kurden antworteten auf die Unterdrückung mit Terroranschlägen und Sabotageakten, sodass vor allem in der Türkei teilweise kriegsähnliche Zustände in den Kurdengebieten herrschen. Im schiitisch dominierten Iran wurden die Kurden wegen ihres sunnitischen Glaubens verfolgt. Im Irak gestand man den Kurden zwar zeitweise größere Freiheiten zu, doch wenn der Ruf nach Unabhängigkeit zu laut wurde, schlug der zentralistisch organisierte Staat zurück, um seinen Zugriff auf die Bodenschätze nicht zu verlieren. So führte Saddam Hussein Zwangsumsiedelungen durch und setzte sogar Giftgas gegen kurdische Zivilisten ein.

Nach dem Golfkrieg 1991 wurde im Nordirak eine Sicherheitszone für die Kurden errichtet, die dort seitdem weitgehende Autonomie genießen. Eine größere Unabhängigkeit scheiterte dort bislang an den zerstrittenen kurdischen Parteien sowie an den Bedenken der Türkei. Die Kurden waren jahrhundertelang ein Volk ohne eigenen Staat und werden es voraussichtlich auch noch lange bleiben.

Ingo Neumayer, Stand vom 11.02.2011
Sendung: Kurden - Das verbotene Volk, 11.02.2011

Verwandte Themen bei Planet Wissen

Anatolien

So wie Istanbul heute für das europäische Flair der Türkei steht, so steht Anatolien für eine Landbevölkerung, die ihre Traditionen pflegt und mit Europa wenig zu tun hat.

http://www.planet-wissen.de

Auch heute leben manche Kurden noch als Nomaden
Vergrößern

Stammeswesen von großer Bedeutung

Die größtenteils unzugängliche geografische Lage der kurdischen Siedlungsgebiete hatte große Auswirkungen auf die soziale und wirtschaftliche Lage der dort lebenden Menschen. Die Gebiete ließen und lassen sich nur schwer kontrollieren. Durch die Unwegsamkeit des Geländes blieben die Menschen dort lange von der Außenwelt abgeschnitten, wirtschaftlicher und kultureller Austausch gestaltete sich schwierig. Die großen Handelsrouten machten einen Bogen um die Gegend, in der auch heute noch Ackerbau und Viehzucht die größte wirtschaftliche Bedeutung haben.

Die Kurden waren jahrhundertelang im Stammeswesen organisiert. Insgesamt wurden knapp 500 verschiedene Stämme gezählt, die untereinander wenig gemein hatten. Je nach Interessenlage verbündete man sich, aber auch scharfe Rivalitäten, etwa wegen Weiderechten, kamen vor. Nicht selten steigerten sich solche Konflikte zu Blutfehden, in denen ein Stamm kollektiv Rache an einem anderen übte. Besonders die Nomadenstämme, die einen Großteil der Kurden ausmachten, waren nicht an einer zentralisierten Organisation interessiert und schotteten sich ab.

Durch arabische Feldzüge und Expeditionen verbreitete sich ab dem 7. Jahrhundert nach Christus der Islam im kurdischen Gebiet. Er wurde zur beherrschenden Religion, der Ende des 20. Jahrhunderts fast alle Kurden angehören. Etwa 80 Prozent von ihnen sind sunnitischen

C

Glaubens, doch es gibt auch Schiiten, Aleviten und Christen unter ihnen. Der Einfluss der religiösen Führer wuchs im Laufe der Zeit, ab dem 19. Jahrhundert hatten diese oft mehr Macht und Autorität als die Stammesführer.

Die meisten Kurden sind Moslems
Vergrößern

Unter dem Einfluss des Osmanischen Reichs

Im 16. Jahrhundert wuchs das Interesse der benachbarten Großreiche an den Kurdengebieten. Die Safawiden, die Persien beherrschten, und die Osmanen versuchten, dort die Herrschaft zu übernehmen. Besonders die schiitischen Safawiden gingen hart gegen die Kurden vor. Nicht zuletzt religiöse Motive spielten eine Rolle, dass die größtenteils sunnitischen Kurden sich an die ebenfalls sunnitischen Osmanen hielten und ihnen Waffenhilfe leisteten. Das wurde belohnt: Die Kurden durften 16 Fürstentümer gründen, die sie autonom verwalten konnten. Dafür mussten sie Tribut an die Osmanen zahlen und ihnen im Kriegsfall beistehen.

Drei Jahrhunderte lang blieb diese Konstellation weitgehend bestehen. Mit dem beginnenden Kollaps des Osmanischen Reiches im 19. Jahrhundert traten Reformen in Kraft, die den Einfluss der lokalen Machthaber schwächten. Aufgrund der Staatsschulden wuchs der Einfluss anderer Staaten, vor allem Russlands, Frankreichs und Englands, auf die osmanische Politik. So unterstanden etwa die christlichen Nachbarn der Kurden in Armenien einem besonderen Schutz der

D

Planet Wissen

Die Kurden

Die Kurden - Volk ohne Staat

Rau und unwirtlich ist die östliche Bergregion Anatoliens. Viele Jahrhunderte lang lebten die Kurden dort als Nomaden in einer archaischen Stammesgesellschaft, unabhängig und meist unbeachtet von fremden Mächten. Doch Erdöl und Wasservorräte machten das Gebiet zum Zankapfel der umliegenden Großreiche. Die Kurden erfuhren die großen Umwälzungen des 20. Jahrhunderts am eigenen Leib - mit einem für sie schlechten Ausgang.

Was macht einen Kurden zum Kurden?

Die genaue Herkunft des kurdischen Volkes ist nicht geklärt. Im Mittelalter wurde der Begriff "Kurd" für Nomadenstämme benutzt, die weder Araber noch Türken waren. Sie hatten im westlichen Taurusgebirge sowie den östlichen Ausläufern der Zagrosberge ihre Heimat. Dieses Kurdengebiet ist sehr gebirgig und schwer zugänglich, allerdings existieren dort auch Erdölvorkommen sowie große Nachbarvölker interessant

A

Die Kurden: ein Volk in den Bergen

Vergrößern

Eine einheitliche kurdische Sprache gibt es nicht. Es gibt drei Hauptgruppen, die miteinander verwandt, aber dennoch sehr verschieden sind. Wer nur eine dieser Sprachen spricht, kann sich nicht mit Sprechern der anderen Sprachen verständigen. Auch geografisch lässt sich Kurdistan nicht genau definieren. Das Siedlungsgebiet wird nicht nur von Kurden, sondern auch von vielen anderen Ethnien bevölkert, während viele Kurden auch außerhalb der kurdischen Gebiete leben. Eine Karte Kurdistans, die von allen Völkern der Region akzeptiert würde, existiert nicht.

Selbst über die Bevölkerungsanzahl gibt es keine genauen Angaben. Ein Großteil der Kurden lebt heute in der Türkei, im Iran und im Irak, aber auch in Armenien, Aserbaidschan und Syrien gibt es kurdische Minderheiten. Offizielle Zahlen existieren nicht beziehungsweise stehen unter Manipulationsverdacht. Die Schätzungen variieren zwischen 20 und 40 Millionen. Trotz fehlender einheitlicher Sprache und genau umrissener Grenzen haben die Kurden im Laufe der Jahrhunderte eine eigene Identität entwickelt. Diese beruht einerseits auf den historischen Wurzeln im nomadischen Stammeswesen, andererseits auf der Unterdrückung und Fremdherrschaft, denen sie immer wieder ausgesetzt waren und noch sind.

B

له‌بڵاوكراوه‌كانی
ئه‌كادیمیای هۆشیاری‌و پێگه‌یاندنی كادیران ساڵی
(٢٠١٠ - ٢٠١١)

ژ	ناوی بڵاوكراوه	ناوی نوسه‌ر	ساڵی ده‌رچوون
325	حول الفدرالية - النظامان السويسري والعراقي — دراسة مقارنة	كاوسين بابكر	٢٠١٠
326	المركز القانوني الدولي للقوات المتعددة الجنسيات في العراق	عبدالصمد رحيم كريم زنگنه	٢٠١٠
327	جلال طالباني ـ مواقف و آراء	صلاح برواري	٢٠١٠
328	قراءة البعث للفاشية التأريخية	د. البرت عيسى	٢٠١٠
329	٢٠١٠ ساڵی كۆنگره‌ی رووبه‌ڕووبوونه‌وه	حاكم قادر حه‌مه‌جان عزيز	٢٠١٠
330	پرۆژه‌ی مه‌كته‌بی بیروهۆشیاری بۆداڕشتنی به‌رنامه‌ی (ی. ن. ك)	عوسمان حه‌مه ره‌شید گورون	٢٠١٠
331	ئاغاو شێخ و ده‌وڵه‌ت	و. كوردۆ عه‌لی	٢٠١٠

332	مێژووی فه‌لسه‌فه	و. له سویدییه‌وه: عوسمان حه‌مه ره‌شید گورون	٢٠١٠
333	طالباني جورج واشنطن العراق	خليل عبدالله ترجمة: حسن شندي	٢٠١٠
334	العدالة بين الفلسفة والقانون	اسماعيل نامق حسن	٢٠١٠
335	حوارات ونقاشات فكرية وسياسية واجتماعية و إقتصادية	د. كاظم حبيب	٢٠١٠
336	المجتمع المدني والدولة، وإشكالية العلاقة	زبير رسول احمد	٢٠١٠
337	الطبيعة القانونية لعقد الزواج	زبير مصطفى حسين	٢٠١٠
338	ئایین و ده‌سه‌ڵات	هاشم كه‌ریمی	٢٠١٠
339	فیمینیزم	ره‌سول سوڵتانی	٢٠١٠
340	سياسة التعريب في قضاء شنكال	بيان محمد سعيد	٢٠١٠
341	الامن و مستقبل السياسة الدولية	فرهاد جلال مصطفى	٢٠١٠

342	زنجیرەیەك گفتوگۆی مەدەنی، عەلمانییەت و ئایین، عەقڵ و شەریعەت، کوردو میدیای عەرەبی	ئومێد قەرەداغی	٢٠١٠
343	مسرحيات و تحليل	فريدريش دورينمات ت: غسان نعسان	٢٠١٠
344	رجعية القانون في الماضي على الجرائم ضد الإنسانية	زانا رفيق سعيد	٢٠١٠
345	کوردەکان و مافی چارەی خۆنووسین زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (١)	ئیسماعیل بێشکچی و. ڕەوا حاجی	٢٠١٠
346	سیستمی سیاسی سویسرا زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (٢)	خەلیل عەبدوڵڵا	٢٠١٠
347	ئاین و دەوڵەت لەمیسری سەردەمی محەمەد عەلی پاشادا زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (٣)	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١٠
348	گۆڤاری کەلتور		٢٠١٠

349	ڕۆژنامەی کوردی گۆڤاری هەولێر ساڵی (١٩٧٠ ـ ١٩٧٢)	ئامادەکردنی: د. هیمدادی حوسێن	٢٠١٠
350	ناوچە جێناکۆکەکان، ئایندەو ئاسۆکانی چارەسەر، زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (٤)	تەحسین نامیق	٢٠١٠
351	بەعەرەبکردن و بەجولەکەکردن ، زنجیرەی هۆشیاری، ژمارە (٥)	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١٠
352	ئایین و ئازادی بیروڕا زنجیرەی هۆشیاری ، ژمارە (٦)	ن: عەبدولڕەحمان مونیف و: عوسمان حەسەن شاکر	٢٠١٠
353	نەتەوە چییە...؟ زنجیرەی هۆشیاری، ژمارە (٧)	ن. ئێرنست ڕینان و. کامیل محمد قەرەداغی	٢٠١٠
354	خانقين .. حكايات اعوام الرماد	يوسف يوسف	٢٠١٠
355	بەعسیزم و سەرکوتکردنی ژیان	ڕامیار مەحمود	٢٠١٠
356	الدولة الايوبية في اليمن	د. فرست مرعي	٢٠١٠

357	سپینۆزا	ن. هاشم صالح و. ئارام ئەمین شوانی	٢٠١٠
358	پەرلەمان مێژووی سەرهەڵدان و پێکهاتەو ئەرکەکانی	ئامادەکردنی عادل عەلی	٢٠١٠
359	الحصانة البرلمانية في قانون انتخاب برلمان كوردستان ـ العراق ومشروع دستور اقليم كردستان	د. شورش حسن عمر	٢٠١٠
360	ئاین و مۆدێرنە زنجیرەی هۆشیاری ژمارە ١٠	مستەفا مەلەکیان و. لەعەرەبییەوە: یاسین عومەر	٢٠١٠
361	المدارس السياسية الثلاث في العراق و امكانية التعايش السلمي فيما بينها زنجیرەی هۆشیاری ژمارە ١١	فريد اسسرد	٢٠١٠
362	گۆڤاری کەلتوور		٢٠١٠
363	نوێنەرانی کورد لەیەکەمین خولی پەرلەمانی عیراقی نوێدا	ئامادەکردنی: ساڵح رەحمان	٢٠١٠

364	الموسوعة الكرد الصغرى	كنياز ابراهيم ميرزويف ت. عن الروسية: احمد حيدر علي	٢٠١٠
365	پێگەی میدیا لەهەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمریکادا ،ژ. ز، (١٢)	ڕێبین حەسەن	٢٠١١
366	مميزات النظام الفدرالي في العراق (ذ. ز. ١٣)	د. شورش حسن عمر	٢٠١١
367	جیهانگیری ، فاکتەرو گرفتەکانی دیموکراسی، ژ، ز، (١٤)	مەلا بەختیار	٢٠١١
368	پەیدابونی عەلمانیەت لەتورکیای عوسمانیدا، ژ. ز. (١٥)	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١١
369	ئیسلامو مۆدێرنە ، ئیسلام لەبەردەم ئەگەری عەلمانیەتدا (ژ. ز. هۆشیاری (١٦)	ن. محمد رەزا شالگونی و. عوسمان حسن	٢٠١١

		شاكر	
370	سیاسەتی روسیای قەیسەری بەرامبەر بەکورد (١٨٠٥٠-١٩١٤)	هەستیار کەمال کوردی	٢٠١١
371	المحطات، اثرت في حياة الكورد وحركاتهم القومية	بقلم: عبدالرزاق محمود القيسي	٢٠١١
372	کورتە باسێکی فەلسەفەی سیاسی	ن. دەیڤد میلەر و. لەئینگلیزیەوە: کارزان کاوسێن	٢٠١١
373	هەواڵنامەی کوردستانی عیراق	ئامادەکردنی : نەوزاد عەلی ئەحمەد	٢٠١١
374	ئاغاو شێخو دەوڵەت بەرگی دووەم	ن. مارتین ڤان برونەسن و. لەئەڵمانیەوە: د. کوردۆ عەلی	٢٠١١
375	تاريخ الفكر الكردى	مامۆستا جعفر ترجمة: د. بندر علي	٢٠١١
376	ڕۆژنامەنووسی کوردی لە	هەڵەت خەسرەو	٢٠١١

	کوردستانی عیراقدا (١٩٩١-٢٠٠٥)	هەمەوەندی	
377	مافی چارەی خۆنووسین لەئەدەبیاتی (ی. ن. ک)دا (١٩٧٥-١٩٩٢)	نەوزاد عەلی ئەحمەد	٢٠١١
378	سیاسەتی گۆڕینی رووخساری نەتەوەیی ناوچەی کەرکوک - ژ. ز. هۆشاری (١٧)	د. نوری تاڵەبانی	٢٠١١
379	ئەنفال لەکوردستانی عیراق ژ. ز. هۆشیاری(١٨)	ن. مایکڵ لیزنبێرگ و. کارزان محەمەد	٢٠١١
380	ئۆپۆزسیۆن لەچەمکەوە بۆ ئەرك، ژ. ز. (١٩)	بەختیار جبار شاوەیس	٢٠١١
381	بەشداریکردنی سیاسی ژ. ز. (٢٠)	عابد خالد رەسول	٢٠١١
382	سیستمی فیدراڵ لەدەوڵەتی ئیماراتدا، ژ. ز. (٢١)	ن. عەبدوڵلا عەنزی و. سەردار عبدالکریم	٢٠١١

383	كــوردو پرســی دانپێــدانانی دەستووری	خەلیل عەبدوڵلا	٢٠١١
384	تیرۆریـــــزم هەڕەشـــــەو مەترسیەکان	عادل عەلی	٢٠١١
385	چرای ماڵە هەژارەکان	ئامادەکردنی: عەلی جۆڵا	٢٠١١
386	کەلتور – ژمارە (٣)		٢٠١١
387	ســیکۆلاریزم بــەزمانی ســادە - عەلمانیەت	نوســینی: ئاســتین کلاین و. لەفارسیەوە: کاوسێن بابەکر	
388	کوردستان	نـــەوزاد عـــەلی ئەحمەد	٢٠١١
389	دراسة تاريخية وسياسية حول " الشعب الكردي"	تاليف: حسن ارفع ترجمـة: عبـدالرزاق محمود القيسي	٢٠١١
390	کورتەیـــەك لەتاوانـــەکانی ڕژێمی عیراق دژی گەلی کورد	ن. نوری تاڵەبانی و. شاناز ڕەمزی	٢٠١١

391	گەشـــەکردنی ســـەرمایەداری لەکوردستاندا	فەرید ئەسەسەرد	٢٠١١
392	سیاســـەت لـــەنێوان بـــیرو جێبەجێکردندا	و. مظفـــــــــر عبدالوهاب	٢٠١١